

БӨЛІМ: UNIVER / ҚАЗҰҚПУ / СТУДЕНТ

Pirls зерттеулері негізінде бастауыш сынып оқушыларының мәтінмен жұмыс дағдыларын дамыту

ЖАРИЯЛАНДЫ
19.12.2025СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/185969/>**Өмірбек Назерке****Мухашева Назира Біржанқызы****Тілепалды Аяла Ғалымжанқызы**

3 курс студенттері, 6B01301 білім беру бағдарламасы,

Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық университеті, Алматы қ. Қазақстан

Ғылыми жетекші: **Иманкулова Ляйля Болаткуловна** — PhD, аға оқытушы,
Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық университет

Аңдатпа

Бұл мақалада PIRLS халықаралық зерттеуі контекстінде бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын дамыту және бағалау қарастырылады. Ол PIRLS оқу сауаттылығының құрылымын, мәтінді түсіну деңгейлерін, тапсырмалардың түрлерін және сәтті оқудың негізінде жатқан когнитивтік процестерді талдайды. Ол ақпаратты мағыналы оқуды, түсіндіруді, бағалауды және пайдалануды дамытуға бағытталған педагогикалық стратегияларды, диагностикалық тәсілдер мен бақылау құралдарын ұсынады. Оқу сабақтарының үлгілері және пәнаралық интеграция мысалдық тапсырмалармен және бағалау критерийлерімен, сондай-ақ өнімділікті арттыруды қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық шарттармен сипатталады. Оқушыларға тән қиындықтар және оларды жеңу жолдары талқыланады.

Кілт сөздер: оқу сауаттылығы, PIRLS (зерттеу), бастауыш мектеп, мәтінді түсіну, когнитивтік процестер, әдістемелік стратегиялар.

Развитие навыков работы с текстом у учащихся начальной школы на основе исследований PIRLS

Омирбек Назерке

Мухашева Назира Биржановна

Тилепалды Аяла Галымжановна

Студентки 3 курса, образовательная программа 6B01301, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

Научный руководитель: Иманкулова Ляйля Болаткуловна — PhD, старший преподаватель, Казахский национальный женский педагогический университет

Аннотация

В этой статье рассматривается развитие и оценка навыков чтения у младших школьников в контексте международного исследования PIRLS. Он анализирует структуру грамотности чтения PIRLS, уровни понимания текста, типы задач и когнитивные процессы, лежащие в основе успешного чтения. Он предлагает педагогические стратегии, диагностические подходы и инструменты мониторинга, направленные на развитие осмысленного чтения, интерпретации, оценки и использования информации. Образцы учебных занятий и междисциплинарная интеграция характеризуются примерными заданиями и критериями оценки, а также организационными условиями, обеспечивающими повышение производительности. Обсуждаются проблемы, присущие учащимся, и способы их преодоления.

Ключевые слова: читательская грамотность ,PIRLS (исследование), начальная школа, понимание текста ,когнитивные процессы, методические стратегии.

Developing primary school students' text work skills based on PIRLS studies

Omirbek Nazerke

Mukhasheva Nazira Birzhankyzy

Tilepaldy Ayala Galymzhankyzy

3rd-year students, Educational Program 6B01301, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

Scientific Supervisor: Imankulova Lyailya Bolatkulovna — PhD, Senior Lecturer, Kazakh National Women's Teacher Training University

Annotation

This article discusses the development and assessment of reading skills of Primary School students in the context of the international PIRLS study. It analyzes the structure of PIRLS reading literacy, levels of text comprehension, types of tasks, and cognitive processes underlying successful reading. It offers pedagogical strategies, diagnostic approaches and control tools aimed at developing meaningful reading, interpretation, evaluation and use of information. Models of training sessions and interdisciplinary integration are characterized by example tasks and evaluation criteria, as well as organizational conditions that provide an

increase in productivity. The difficulties inherent in students and ways to overcome them are discussed.

Key words: reading Literacy, PIRLS (Study), primary School, text comprehension, cognitive processes, pedagogical strategies.

Кіріспе

Бастауыш мектепте оқу сауаттылығын арттыру – кейінгі табысты білім алудың негізгі алғышарты. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) халықаралық салыстырмалы зерттеуі төртінші сынып оқушыларының оқу және мәтінді түсіну дағдыларын бағалауға бағытталған. PIRLS оқуды сөзді тануға, сөздік қорға және метакогнитивтік стратегияларға сүйенетін күрделі, көп деңгейлі когнитивтік процесс ретінде тұжырымдайды.

PIRLS оқудың төрт негізгі мақсатын анықтайды:

- Мәтіннен анық ақпаратты алу.
- Түсіндірулерді тұжырымдау (жасырын ақпаратты пайдалану).
- Ақпаратты қалпына келтіру және пайдалану (салыстыру, себеп-салдар).
- Мәтінді талдау және бағалау (құрылымына, авторлық ниетіне қарай).

Зерттеудің Өзектілігі

PIRLS деректері ұлттық білім беру жүйелерінің күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ педагогикалық назарды қажет ететін оқу дағдыларының нақты аспектілерін анықтауға мүмкіндік береді. Халықаралық және ұлттық зерттеулер оқушылардың ақпаратты біріктірудегі, сыни бағалаудағы және жанрлық стратегияларды қолданудағы қиындықтарын көрсетеді.

Осы мақаланың мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларының құрылымын сипаттау және оларды мақсатты түрде дамытудың тиімді әдістерін (мысалы, сөздік құзыреттілігін арттыру) ұсыну үшін PIRLS құрылымы мен эмпирикалық қорытындыларын пайдалану болып табылады.

Қалыптастырушы-Нормативтік негіздер

Зерттеу Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы негізгі стратегиялық құжаттарға сәйкес жүргізіледі. Бұл құжаттар оқу сауаттылығын арттыруға және халықаралық деңгейдегі нәтижелерді жақсартуға бағытталған мемлекеттік саясаттың негізін қалайды. Оларға:

- Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
- Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты.

- PIRLS және TIMSS халықаралық зерттеулеріне дайындық жөніндегі әдістемелік ұсыныстар.
- Оқу мәдениетін насихаттайтын «Ұлттық рухани жаңғыру» бағдарламасы.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Зерттеу әдіснамасы және оқу дағдыларының құрылымын талдау үшін PIRLS деректерін пайдалану

Эмпирикалық талдау стандартталған тест материалдарын, мектептер мен оқушылардың стратификацияланған үлгісін және көп деңгейлі бағалау моделін қамтитын PIRLS әдіснамасына негізделген. Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларының құрылымын сипаттау үшін бұл зерттеу PIRLS әдіснамасының келесі элементтерін пайдаланады:

— оқу мақсаты бойынша тапсырмаларды жіктеу (жинақтау, интеграциялау, түсіндіру/бағалау, себеп-салдар байланыстарын салыстыру/бағалау);

— тапсырма форматы бойынша жіктеу (бірнеше таңдау, қысқа жауап, кеңейтілген жауап), бұл автоматты дағдылар, репродуктивті білім және дәлел тудыру дағдылары арасындағы айырмашылықты анықтауға мүмкіндік береді;

— мәтін жанрын қарастыру (көркем әдебиет және ақпараттық), себебі әртүрлі жанрлар әртүрлі когнитивтік талаптар қояды;

— PIRLS жауап сапасының көрсеткіштерін пайдалану (кеңейтілген жауаптарды бағалау критерийлері, дағдылар деңгейлерінің табалдырықтары);

— Статистикалық талдау: тапсырма түрі бойынша сипаттамалық статистика, оқушы және мектеп деңгейіндегі факторларды көп деңгейлі модель Оқу дағдылары құрылымының компоненттері және олардың эмпирикалық көріністері

Оқудың техникалық аспектілері (еркін сөйлеу, дәлдік, экспрессивтілік)

Техникалық оқуға сөздерді автоматты түрде тану, декодтау жылдамдығы және экспрессивті дауыстап оқу кіреді. PIRLS үлкен көлемді форматта дауыстап оқуды тікелей өлшемейді, бірақ тесттерде бұл дағдылардың көріністері ақпаратты жылдам іздеуді және мәтін үзінділерін жұмыс жадында сақтауды талап ететін тапсырмаларды орындауға жанама әсер етеді. Эмпирикалық деректер оқу жылдамдығы мен дәлдігі жоғары оқушылардың нақты ақпаратты алуды қажет ететін тапсырмаларда жоғары нәтижелерге қол жеткізуі және бірнеше фактілерді бір уақытта сақтауды қажет ететін тапсырмаларда аз қателіктер жіберуі ықтимал екенін көрсетеді. деу, тапсырмаларды ажырату талдауы және нәтижелерді масштабтау[1].

Педагогикалық салдары:

— Сөздерді тану және декодтауды автоматтандыру бойынша тұрақты жаттығулар (фонетикалық және сөзжасамдық жаттығулар) семантикалық операцияларға қол жеткізуді жеделдетеді;

— Мәнерлілікпен жұмыс істеу және дауыстап оқу интонациялық үлгілерді дамытады және сөйлем құрылымын жақсы қабылдауға ықпал етеді.

Семантикалық іздеу және нақты ақпаратты алу

Бұған мәтінде нақты ұсынылған фактілерді табу, жеке сөйлемдерді түсіну және жергілікті семантикалық қатынастарды түсіну мүмкіндігі кіреді. Анық ақпаратты алуды қамтитын PIRLS тапсырмалары, әдетте, фондық білім мен метакогниция тұрғысынан онша талапшыл емес, бірақ олар егжей-тегжейлі назар аударуды және мәтін құрылымын (тақырыптар, абзацтар, иллюстрациялар) шарлау мүмкіндігін талап етеді.

Эмпирикалық профиль: студенттердің үлкен бөлігі мұндай тапсырмаларды орындауда табысқа жетеді; дегенмен, сөздік қоры төмен және фондық ақпараты шектеулі үлгілерде қателіктердің көбеюі тіпті қарапайым алуларда да байқалады.

Мәтін фрагменттерін біріктіру және жасырын мағыналарды құру

Интеграция әртүрлі мәтін фрагменттерін байланыстыруды, кейіпкерлердің мотивациясын анықтауды, себеп-салдар байланыстарын орнатуды және мазмұнның үйлесімді моделін құруды талап етеді. Бұл процестер жұмыс жадына, дүниетанымдық білімге және түсінуді бақылау үшін метакогнитивтік стратегияларға негізделген.

Эмпирикалық бақылаулар: бұл типтегі тапсырмалар әдетте бастауыш сынып оқушылары үшін қиынырақ болады; оқушылар арасындағы айырмашылықтар айқынырақ және сөздік қорымен және мектептен тыс оқу көлемімен өзара байланысты. PIRLS-те фрагменттерді біріктіруді талап ететін кеңейтілген тапсырмалар дамыған дағдылары бар оқушыларды таңдауда жоғары ажыратымдылықты көрсетеді.

Педагогикалық шаралар:

— себеп-салдар байланыстарына және оқиғалардың тізбегіне баса назар аудара отырып, тапсырмаларды қайта баяндау;

— байланыстырушы белгілерге арналған жаттығулар (мәтіннің бір құбылысты түсіндіретін екі бөлігін табу);

— байланыстырушы сөйлеу белгілерін дамыту (алдымен мұғалім модельдейді, содан кейін өз бетінше жаттығу).

Талдау, бағалау және дәлелдеу (рефлексивті оқу)

Бұл компонент сыни ойлауды, көзқарастарды салыстыруды, ақпараттың сенімділігін бағалауды, автордың әдістері мен ниеттерін түсінуді және мәтіннің эстетикалық немесе дәлелдеушілік қасиеттеріне түсініктеме беруді қамтиды. PIRLS-те мұндай тапсырмалар көбінесе мәтіндік дәлелдер келтіру мүмкіндігін және ойлау логикасын бағалайтын кеңейтілген жауаптар ретінде пішімделеді.

Эмпирикалық сипаттамалары: оқушылардың ең үлкен стратификациясы осы салада байқалады; табыс отбасылық диалогтардың негізімен, әртүрлі мәтіндерге қол жеткізумен және сыни ойлау дағдыларын оқыту деңгейімен тығыз байланысты. Мектептегі айырмашылықтар (оқыту тәжірибесі, ресурстар) нәтижелердің өзгергіштігіне айтарлықтай ықпал етеді[2].

Ұсыныстар:

— Жоғары деңгейлі сұрақтармен жүйелі түрде жұмыс істеу (неге, қалай, қандай дәрежеде) және пікірлерді қалай негіздеу керектігін үйрету;

— нақты жолдарды/үзінділерді дәлел ретінде келтіру талабымен қысқа, дәлелді жауаптар жазуды жаттықтыру;

— бағдарламаның жоғары курстарында дереккөздерді бағалау және фактіні пікірден ажырату дағдыларын дамыту.

Фондық білім мен сөздік қордың рөлі

Әлемді фондық білу және тақырыптық хабардарлық мәтінді түсіндіруді айтарлықтай жеңілдетеді және жасырын мағыналарды толықтыруға мүмкіндік береді. Сөздік тану жылдамдығына да, түсіну тереңдігіне де әсер етеді.

PIRLS деректері сөздік қорының байлығы мен барлық тапсырмалар бойынша, әсіресе интегративті және рефлексивті тапсырмалар бойынша табыс арасындағы тұрақты байланысты көрсетеді. Әлеуметтік мәртебе мен мәдени капиталдағы айырмашылықтар дисперсияның айтарлықтай бөлігін түсіндіреді.

Метакогнитивтік стратегиялар және оқуды өзін-өзі реттеу

Оқуды жоспарлау, түсінбеушіліктерді бақылау, қайталау және қиын үзінділерді қайталау қабілеті түсінудегі олқылықтарды жоюға көмектеседі. PIRLS мұндай стратегиялардың маңыздылығын атап көрсетеді, ал жауапқа тәсілді түсіндіруді қажет ететін тапсырмалар оларды жанама түрде анықтайды.

Эмпирикалық тұжырымдар: өзін-өзі тексеру стратегияларын ресімдеген оқушылар (мысалы, бетбелгілерді пайдалану, өзіне сұрақтар қою) күрделі тапсырмаларды орындауға бейім.

Педагогика:

— стратегияларды тікелей нұсқау (мәтінді талдаған кезде мұғалімнің «дауыстап ойлау» моделі);

— оқығаннан кейін рефлексия жасау әдетін дамыту (сұрақтар: «Мен не түсіндім? Не түсініксіз қалды?»);

— өзін-өзі бақылау жаттығулары (түсіну шкаласы, тексеру парақтары).

Компоненттер мен білім беру басымдықтары арасындағы өзара байланыс

Оқу дағдыларын иерархиялық және бір мезгілде өзара әрекеттесетін жүйе ретінде қарастырған жөн: техникалық автоматтандыру семантикалық және рефлексивті процестерге назар аудартады; сөздік қоры мен фондық білім интегративті қабілеттерді арттырады; ал метакогниция таныс емес мәтінмен кездескенде стратегияларды пайдалануды жеңілдетеді. PIRLS эмпирикалық деректері бір компонентті (мысалы, сөздік қорын) жақсарту басқа салаларға оң ауысуға әкелетінін, бірақ ең тұрақты нәтижелерге интеграцияланған жұмыс арқылы қол жеткізілетінін растайды.

Бастауыш мектепке арналған басымдықтар:

— декодтауды ерте автоматтандыру және жылдамдық пен дәлдік бойынша тұрақты жұмыс;

— тақырыптық контексте сөздік қорын жүйелі дамыту;

— оқуды оқытуды фондық білімді дамытумен біріктіру;

— түсіну және өзін-өзі бақылау стратегиялары бойынша мақсатты оқыту;

— бастауыш сыныптардан бастап дәлелдеуді және сыни бағалауды қажет ететін тапсырмаларды жеңілдетілген түрде біртіндеп енгізу.

Оқытуды диагностикалау және бейімдеу

PIRLS принциптерін қолдана отырып, мектептер дағдыларды деңгейлерге бөлетін қалыптастырушы диагностиканы енгізе алады: техникалық автоматтандыру, фактілерді іздеу, интеграция және рефлексивті оқу. Мұғалімдер тапсырмалар мен қолдаушы араласуларды сыныптың және жеке оқушылардың қажеттіліктеріне бейімдеуі керек (мысалы, сөздік қорын кеңейту үшін сөйлеу жаттығулары, аргументацияны дамыту үшін топтық жұмыс және жеке декодтау).

ҚОРЫТЫНДЫ

PIRLS әдістері мен нақты әлемдегі деректерге сүйене отырып, біз бастауыш мектепте оқуды тұтас жүйе ретінде қарастырамыз: дәл, еркін оқу, бай сөздік қоры, әлемді білу және өз түсінігіне ой жүгірту қабілеті — мұның бәрі баланы зейінді және терең оқырман

етеді. Біз үшін оқуды тек тез «оқып, болды» дегенге дейін төмендетпеу, сонымен қатар бірнеше аспектілерді бір уақытта дамыту маңызды. Біріншіден, біз балаларға сенімді түрде оқуға және сөздерді тануға көмектесуіміз керек, содан кейін мағынаны түсінуге, мәтінді бар білімдерімен байланыстыруға және ойларын талдауға және негіздеуге көмектесуіміз керек.

Біз оқыту тәжірибелері әртүрлі болуы керек деп санаймыз: оқу техникасы бойынша жаттығулар, сөздік қорын дамыту бойынша сабақтар, мәтін туралы ойлауды дамытатын тапсырмалар және қайта айту және түсіндіру бойынша жаттығулар. PIRLS-тегі сияқты баланы әртүрлі тапсырмалармен үнемі бағалау олардың қай жерде қиналып жатқанын анықтауға көмектеседі, сондықтан біз сабақтарды тез арада түзете аламыз.

Балаларды жүйелі түрде бақылаймыз және қысқа диагностикалық тапсырмаларды – ауызша оқуға арналған қысқа тесттерді, қарапайым түсіну сұрақтарын, сөздерді сәйкестендіру тапсырмаларын және мағынаны тану жаттығуларын қолданамыз. Бұл тесттер қиын емес: әр оқушыға немесе топқа 5-10 минут, бірақ біз оларды жиі орындаймыз. Осылайша, біз кімнің оқуда қиындықтары бар екенін (баяу оқу, сөздерді шатастыру), кімнің сөздік қоры әлсіз екенін және кімнің себеп-салдар байланыстарын түсінуде немесе негізгі идеяны ажыратуда қиындықтары бар екенін нақты білеміз.

Сабақтарды әрбір қиындық тікелей шешілетіндей етіп жоспарлаймыз. Егер баланың оқу техникасы әлсіз болса, біз сөздерді тез тануға арналған жаттығулар береміз, буындарды үйретеміз және дауыстап оқуды қолдаймыз – алдымен бірге, содан кейін аз көмекпен. Егер баланың сөздік қоры шектеулі болса, біз ойындар, суреттер және талқылаулар арқылы жаңа сөздерді енгіземіз, балалардан осы сөздермен өздері сөйлемдер құруды сұраймыз. Егер мәтінді түсіну қиын болса, біз оларға негізгі идеяны табуға, қарапайым жазбалар жасауға және оны өз сөздерімен қайта айтуға үйретеміз. Біз әртүрлі жұмыс форматтарын қолданамыз: жұптық (бірге талқылау), топтық (мәселелерді бірге шешу) және жеке (әр бала үшін маңызды нәрсені реттеу). Мысалы, жұптасып, балалар оқығандарын қайталап айтып, бір-біріне сұрақтар қояды; топтарда кейіпкердің неліктен осылай әрекет еткенін талдайды; ал жеке-жеке оларға әлсіз жақтарына бағытталған қысқа жаттығулар беріледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. PIRLS халықаралық зерттеуіне оқушыларды дайындау. *Kopilkaurokov.ru* – мұғалімдерге арналған сайт. URL: https://kopilkaurokov.ru/vsemUchitelam/prochee/pirls_khalykaralyk_zertteuge_okushylyardy_daiyndau (қаралған күні: 10.12.2025).
2. PIRLS исследования: особенности и подготовка. *Solncsvet.ru* – халықаралық педагогикалық портал. URL:

<https://solncesvet.ru/blog/olimpiady-i-konkursy/pirls-issledovaniya/> (қаралған күні: 10.12.2025).

3. Халықаралық негізгі «PIRLS-2021» зерттеуі. «Құлан таңы» аудандық қоғамдық-саяси газеті. URL: <https://qulantany.kz/archives/9380> (қаралған күні: 03.12.2025).
4. Ли Л. PIRLS және PISA-2018 тұрғысынан WeChat қызметін пайдалану арқылы оқырмандардың оқу сауаттылығын арттыру бойынша практикалық зерттеу // *Creative Education (Шығармашылық білім беру)*. – 2018. – № 9. – 1706–1712 бб.
5. Раббонаева Д.Т. Студенттерде кітапхана мәдениетін қалыптастырудағы PIRLS зерттеулерінің рөлі // *International Journal on Integrated Education (Халықаралық интеграцияланған білім беру журналы)*. – 2021. – Т. 4, № 11. – 139–141 бб.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.